

викладач кафедри української
літератури Херсонського
державного університету

ПОЕТИКА ЕПІСТОЛЯРІВ БОРИСА ГРІНЧЕНКА ТА ТРОХИМА ЗІНЬКІВСЬКОГО

Розгляд епістолярної спадщини митця слова дає змогу краще зрозуміти внутрішній світ автора, поринути в епоху, осмислити проблеми суспільного та культурного життя, тому в сучасному літературознавстві приділяється значна увага дослідженню листування письменників. Спогади, щоденники, записники, листи стали об'єктами дослідження різноманітних наукових дисциплін та галузей: філософії, епістології, історії, лінгвістики, психолінгвістики, культурології, народознавства, археографії, педагогіки, психології. Незважаючи на те, що з'являється все більше досліджень епістолярного жанру, це питання у багатьох аспектах розроблене недостатньо, дає підстави вважати тему нашої розвідки актуальною.

Мета статті – з'ясувати характерні риси поетики епістоляріїв Бориса Грінченка та Трохима Зіньківського.

У своїх листах митці слова, так само як і в художніх текстах, послуговуються різними художніми засобами для підсилення емоційного та психологічного впливу на адресата. Художні засоби, які автор вживає у своїх листах, є не випадковими, а наслідком свідомого вибору, спеціального розрахунку з метою вплинути на читача, акцентувати увагу на окремому слові або фразі.

Упродовж століть сформувалася канонічна структура листа, яка у класичному варіанті передбачала: привітання (воно включало і звертання як першоелемент цього структурного компонента); домагання прихильності, завдяки пишним виразам, у яких вона виражалася; розповідь про основні події, що сталися у житті; прохання; закінчення-прощання. Листи вимагали уміння красномовства. Це стосувалося не тільки дипломатичного листування, а й приватного, бо листи мали на меті не лише повідомити щось, а й переконати, вплинути на людину, спонукати її до певних дій.

Від XIX століття збереглася велика кількість україномовних листів культурних діячів, зокрема письменників, фольклористів, композиторів, музикантів, що відображають світогляд, естетичні й політичні погляди, життєвий досвід авторів, їхні індивідуальні риси та ставлення до адресата.

Цілісне осмислення епістолярію митця можливе лише в контексті основного літературознавчого фонду – художніх творів автора, його щоденників, записів, спогадів сучасників, а також листів до письменника та листів про нього, біографічних матеріалів тощо. Однак у своїх студіях дослідники виходили переважно з того, що листи є джерелом суб'єктивного сприйняття дійсності, а тому розцінювали їх як другорядний матеріал. Приватна кореспонденція вивчалася в цілому, а її поетика не розглядалася взагалі.

Залишаючись фактом приватного життя окремих осіб, листи широко висвітлюють суспільне та культурне життя всієї нації. Свідченням цього є листування Бориса Грінченка та Трохима Зіньківського, які були знаковими постатями кінця XIX століття.

Борис Дмитрович та Трохим Аврамович займалися збиранням етнографічною та фольклорного матеріалу. Тому цілком закономірним видається вживання авторами у власних листах тропів, запозичених з усної народної творчості. Найпоширенішим поетичним, засобом, який використовується у фольклорі, є порівняння. Т. Зіньківський послуговується переважно непоширеними порівняннями із застосуванням сполучників *наче*, як, мов : *"обицянка... не збулася, і я наче брехун який, не знаю, як і балакати до тебе"* [1, с.51]; *"сидиш, як той анахорет, зовсім здичів"* [1, с.62]; *"досі діло йде, як по*

маслу" [1, с.51]; "я щось, як в тумані" [1, с.76]; "що чувати в світі Божому – я тут, як у ямі" [1, с.89]; "...сиджу, наче в тюрмі" [1, с.205]. З метою підсилення емоційного впливу на читача зрідка використовує автор і сполучникові поширені порівняння: "... сидіти, склавши руки, мов турецькі святі, зовсім нема рації" [1, с.109]; "ти все до мене пристаєш, як шведська смола" [1, с.134]; "хриплю, як старий собака" [1, с.210].

Б. Грінченко вдається до коротких, лаконічних, описових непоширених порівнянь: "... живу, почувую себе, як на ножах" [1, с.64], "жду, як манку, листів" [1, с.71]. Використовує письменник і порівняння міфологічного походження. Так у листі до Т. Зінківського від 26.01.88р. зазначено: "... я усі свята товкся, як Марко в пеклі" [1, с.81]. Хоча більшість порівнянь не поширені, проте інколи автор подає розгорнуте пояснення: "Я живу так, неначе це який знелюднений острів, до якого тільки коли-не-коли заїздять люде й завозять листа та газету. Так жити дуже скрутно" [1, с.181]. Значна частина порівнянь взята з сільського життя. Так у листі від 19.XII. 1887р. зустрічаємо: "Живу, як сорока на тину" [1, с.79]. У листах обох письменників безсполучникові порівняння майже не використовуються.

У листах знаходимо епітети, призначенні для підкреслення характерної риси, визначальної якості того предмета або явища, про які говориться у тексті. Використовуючи характерологічні, посилювальні епітети, Б. Грінченко передає свій тяжкий емоційний стан і дає негативну оцінку тим подіям, що описує: "атмосфера у Херсоні нудна, тяжка, гнітюча" [1, с.64]; "... якщо трапиться раб лінивий і лукавий, то почне ховати свій талант, дожидаючи слушного часу" [1, с.163]; "зазирнеш у нашу самотню хату – зробиш ти нам тим велике свято" [1, с.168]; "минають довгі, сумні, похмурі дні, такі тяжкі..." [1, с.168]; "страшні слова, а мусиш їх казати: у рідному краї живеш, як чужий" [1, с.168]. В епістолах Т. Зінківського епітети теж досить широко використовуються: "вони будуть в добрих руках" [1, с.51]; "на нашій славній Україні" [1, с.69]; "завзятий народ" [1, с.72]; "розкішні квіти поезії" [1, с.75]; "Заньковецька божественна" [1, с.78]; "тебе гостра критика моя не вб'є" [1, с.101]; "довготелесі байки роблять враження розведеної водиці" [1, с.101]; "визначили знемагаючу Україну" [1, с.118]; "написати в ті шановні цензури "чемненьке" запитання" [1, с.125]; "варто пильної уваги" [1, с.133]; "тут і мова, сливе, чиста, і зміст живий і цікавий" [1, с.172]; "ця "Зоря" ніяк не попаде в путящі руки" [1, с.179]; "весняна вода ламає кригу, намагаючись до широкого моря" [1, с.197]; "вирватись звідси на вільне повітря" [1, с.205].

В залежності від особливостей співвідношення зіставлюваних предметів виділяють декілька типів метафор, які побудовані на заміщенні: живого живим, неживого неживим, неживого живим, живого неживим. Б. Грінченко у своїх листах вдається до метафор, які ґрунтуються на заміщенні живого неживим: "готую на пожирання цензурі десятка з півтора балад та книжечки для народу" [1, с.94]; "смерть повива своїм крилом навкруги" [1, с.77]; "Доля закинула мене до цієї пані" [1, с.90]; "давно вже голублю думку з тобою побачитись" [1, с.48]; "... якщо цензура не з'їсть, то матимемо ми на той рік аж чотири українські альманахи" [1, с.73]; "одержав я твого листа з казкою: до 30 квітня блукав він по почті" [1, с.87]. Досить часто послуговується письменник метонімією належності, замінюючи назву предмета вказівкою на його творця: "у Харкові скінчився друком Квітка" [1, с.70]; "Квітку я теж читаю з великим задоволенням" [1, с.73].

Т. Зінківський використовує різні види метафори: "мені страшенно не хочеться розставатися з цєю думкою" [1, с.55]; "вона ("Зоря") не сидить дома, а гостює" [1, с.66]; "схопив ту просту і вкупі з тим велебну поезію, якою дише одна на світі стара Геллада" [1, с.75]; "одмова лежала в мене на совісті" [1, с.82]; "треба докопатися до самісінького що є до пупа - правди" [1, с.101]; "посилаю тобі свою пику і цілу жінку" [1, с.123]; "вийшло на тиш" [1, с.145]; "ми живемо під страшними перунами" [1, с.167]; "доведеться тебе порадувати своєю персоною" [1, с.199]. Послуговується автор і метонімією: "дружина стала не порожня" [1, с.134]; "класики зійшли прекрасно" [1,

с.49]; і *"у нас перейдуть Рубікона"* [1, с.62]; *"вчити запасних і спроводжувати їх на жертву Молоху війни"* [1, с.63]; *"Квітку я теж читаю"* [1, с.73].

Описуючи літературне життя тогочасної України Б. Грінченко вдається до використання своєрідної антитези, оригінально поєднуючи гіперболу та літоту: *"а якби були десятки таких Певних, Левицьких, Мирних, Кропивницьких і навіть Старицьких, то лічили б ми наших прихильників і не десятками, а тисячами"* [1, с.170]; *"... маємо Галичину, - мабуть, воно й відтіть щось до нас прилине – хоч крихточка добра"* [1, с. 170]. Найчастіше вживаною стилістичною фігурою в листах Т. Зіньківського є анаколупф: *"перший том творів Мирного мусить бути вийшов"* [1, с.51]; *"і розважать нудьгу моєї тюремної"* [1, с.202].

Перебуваючи у стані емоційного збудження, Б. Грінченко іноді використовує сполучник мов у поєднанні з вульгаризмами: *"Оце приїзди, бо здохну! Усі завзялись мовчати, нівідкіль ніякої звістки – хоч іди топись. І я, укупі з одним поетом, скажу: І все у самотині блукаю, мов падло"* [1, с.196]. Послугується вульгаризмами і Т. Зіньківський: *"я маю на думці пропертись в Воєнно-юридичну академію"* [1, с.44]; *"ну, хіба не ідіоти? Хіба не старе видихавши луб'я?"* [1, с.123]; *"се "зух", проноза, вивернеться хоч з-під чого, відбрешеться хоч від чого"* [1, с.125]; *"після одних недоумків починають верховодити ще гірші галицькі телята"* [1, с.179]; *"який-небудь смердючий окреїц робить інтерес добрий, торгуючи з помийниці усяким багном"* [1, с.191]; *"скинути з себе кригу субординації і падлюшного рабства"* [1, с.197]. Для передачі найвищого ступення обурення письменник вживає різні слова на означення нечистої сили: *"се вже чорт зна й що"* [1, с.66]; *"чорт зна в яких ти нетрях опинився"* [1, с.146]; *"що в мене таланту чорт'ма - се я знав і сам"* [1, с.97]; *"він з усіма чортами знається"* [1, с.166]; *"роботи чортова гибель"* [1, с.172]; *"я не мав чого балакати з людьми, що чортякою на тебе подивляються"* [1, с.189]; *"чом ні якому бісові досі не прийшло на думку"* [1, с.148]; *"ні який біс не потурбувався їх надрукувати"* [1, с.167]; *"сам дідько не второпає"* [1, с.204]; *"ваші рецензії мене... осатанили"* [1, с.203].

Епістолярії обох письменників насичені просторічною лексикою та діалектизмами. І цей факт є цілком закономірним. Оскільки Б. Грінченко багато подорожував та спілкувалися з селянами різних місцевостей України, збираючи етнографічні та фольклорні матеріали. А Т. Зіньківський постійно подорожував різними регіонами України, оскільки був військовим і часто переводився до різних частин. Так у листах Б. Грінченка зустрічаємо: *"Чи одібрав ти мого останнього листа в одмову на твої?"* [1, с.38]; *"... він мусив добре зопсувати свою мову, живучи на чужині, не балакаючи, не читаючи і, здебільшого, не пишучи по-українській"* [1, с.54]; *"... маю тепер змогу одмовити тобі на все, про віщо ти пишеш. Уперед усього про байки"* [1, с.91]. У епістолах Т.Зіньківського для передачі колориту певного регіону України також досить часто вживаються діалектизми: *"автор хоче знарошине"* [1, с.40]; *"маю за одним заходом підприємити цілу мандрівку до берегів Понта Евксинського, сиріч додому"* [1, с.45]; *"звідси оп'ять майнув у Черкаси"* [1, с.52]; *"шпаркий час був"* [1, с.52]; *"над віршомазнею повищих "поетів критика не може й спинятися та балакати"* [1, с.53]; *"як бачця, програма невелика"* [1, с.55]; *"усівся тутки"* [1, с.71]; *"не зовсім вдатно вибраний"* [1, с.75]; *"се чиста тобі рахуба"* [1, с.125]; *"то тільки ліньки та баглаї"* [1, с.153]; *"вже з України уджитну довготелесого тобі листа"* [1, с.154]; *"лишати текст російський теж неподоба"* [1, с.157]; *"чай та кохвій"* [1, с.166]; *"я уповні згоджуюсь"* [1, с.172]. Насичений епістолярій Т. Зіньківського і просторічною лексикою, що характеризує емоційний стан автора: *"заходив раз у книгарню, - заперта з причини слабости книгаря"* [1, с.40]; *"дуже ремствоват не будеш"* [1, с.44]; *"гостро проти ляхів не слід виступати"* [1, с.53]; *"зостатися тута"* [1, с.55]; *"не мав чого балакати"* [1, с.189]; *"прослухавши мовчки таку балачку"* [1, с.192]; *"сидючка ся каторжна відбирає у мене останні сили"* [1, с.205].

Характерною рисою епістолярного нарративу обох письменників є використання малих фольклорних жанрів, зокрема прислів'їв та приказок, адаптованих до обставин та поданих у новому контексті. Прислів'я частіше вживаються в листах Б. Грінченка: "... не так ждалося, да так склалося" [1, с.70]; "... я тепер і кажу: а по сій мові – бувай здоровий" [1, с.75]; "втік не втік, а побігти можна" [1, с.84]; "... хто дбає, той і має" [1, с.110]. Інколи автор подає розгорнуте пояснення приказок: "... ласий кіт до ковбаси, та... Я б то й купив, та, як сказати по правді, не маю за що, - тим-то можу купувати книжки або дуже по дешевій ціні, або беручи у Гомолінського за свої рукописи" [1, с.187].

Широко використовує різноманітні прислів'я і Т. Зіньківський: "хоч це тобі й не онеє, дак мені це притьмом "тее" [1, с.40]; "кому скрутиться, а нам - змелеться" [1, с.69]; "одна нога в чоботі, друга по світу гуля" [1, с.125]; "песика б'ють, щоб левик боявся" [1, с.180]; "бо ж треба одно щось: або Богові свічка, або чортів коцюба" [1, с.192]. Досить поширеними в його листах є і приказки: "ніколи було і вгору глянути" [1, с.49]; "ні слуху, ні духу" [1, с.76]; "поки бабак або рак свисне" [1, с.88]; "інакше ставити питання – решетом воду носити" [1, с.102]; "Америку відкривати" [1, с.158]; "далеко куцому до зайця" [1, с.166]; "дивись, щоб Гомолінський тебе не підвів під монастир кашляти" [1, с.179]; "зріхи в рай не пускають... на руку ковінька" [1, с.209].

Художня майстерність Б. Грінченка та Т. Зіньківського виявляється у застосуванні цілого ряду тропів та стилістичних фігур не лише в художніх текстах, а й у епістолярних. Вони роблять це вміло, продумано та доцільно. Використовуючи різні тропи та емоціо-забарвлену лексику автори допомагають адресатові глибше зрозуміти свій внутрішній стан або драматизм зображуваної ситуації.

Обрана нами тема є науково перспективною, оскільки на сьогодні зроблено лише перші кроки на шляху вивчення епістолярної поетики.

Література:

1. "... Віддати зумієм себе батьківщині" : листування Т. Зіньківського з Б.Грінченком / вступна стаття, упор., коментар С. С. Кіраля; передне слово А.Погрібного. – К.:Нью-Йорк: Київська правда, 2004. – 518 с.
2. Неизвестные письма Б. Гринченко // Радуга. – 1963. – №12. – С. 158-167.
3. Прокопович Ф. Про риторичне мистецтво // Філософські твори: в 3 т. / Ф.Прокопович. – К.: Наукова думка, 1979. – Т.1. – С. 354-366.
4. Святовец В. Ф. Епістолярна спадщина Лесі Українки: листи в контексті художньої творчості / В.Ф. Святовец. – К.:Дніпро, 1981. – 183 с.
5. Шерех Ю. Третя сторожа: література, мистецтво, ідеології / Ю. Шерех. – К.: Дніпро, 1993. – 347 с.
6. Skwarczynska Stefania. Teoria listu / Stefania Skwarczynska. – Lwow, 1937. – 373 s.

Анотація

М. ЧОРНА. ПОЕТИКА ЕПІСТОЛЯРІЇВ БОРИСА ГРІНЧЕНКА ТА ТРОХИМА ЗІНЬКІВСЬКОГО

У статті проаналізовано тропи, стилістичні фігури, засоби словотворчого увиразнення мовлення епістолярію Б. Грінченка та Т. Зіньківського.

Ключові слова: епістолярій, лист, поетика, тропи, епітет, порівняння, метафора, стилістичні фігури, літота, гіпербола, антитеза, анаколуф.

Аннотация

М. ЧОРНАЯ. ПОЭТИКА ЭПИСТОЛЯРИЕВ БОРИСА ГРИНЧЕНКО И ТРОХИМА ЗИНЬКИВСКОГО

В статье проанализированы тропы, стилистические фигуры, средства словообразовательного увиразнения языка эпистолярия Б.Гринченко и Т.Зинкивского.

Ключевые слова: эпистолярный, письмо, поэтика, тропы, эпитет, сравнение, метафора, стилистические фигуры, литота, гипербола, анаколумф.

Summary

M. CHORNA. POETICS OF BORIS GRINCHENKO'S AND TROHYM ZINKIVSKIY'S EPISTOLARY

The article deals with the tropes and stylistic figures, word-building expressive means of B.Grinchenko's and T.Zinkivskiy's epistolary speech.

Key words: epistolary, letter, poetics, tropes, epithet, simile, metaphor, stylistic figures, litotes, hyperbole, antithesis, anacoluthon.

Південний архів. Філологічні науки: Збірник наукових праць. Випуск LX. – Херсон: ХДУ, 2014. –141 с.